

Danske Haandværkeres Andelsforetagender^{*)}.

Af

Adolf Bauer.

Da Aarhundredtallet skiftede, ønskede »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk« at tilvejebringe en Oversigt over, hvad Haandværkerforeningerne her i Landet have udrettet. Af de indsamlede Oplysninger fremgik det, at der her i Landet bestod ikke mindre end 239 saadanne Foreninger med ialt ca. 42,000 Medlemmer, dels i Byerne, dels paa Landet og dels endelig faglige Sammenslutninger, omfattende enten hele Landet eller enkelte Landsdele. Som et Middel til at besvare Spørgsmaalet om, hvad disse Foreninger havde udrettet i det forløbne Aarhundrede, foranstaltedes der i Forbindelse med det nordiske Industrimøde i Sommeren 1900 en Udstilling af Genstande, der skulde belyse denne Side af Sagen. Destoværre blev Udstillingen ikke

---

*) Et Foredrag, som blev holdt paa Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværks tre Delegeretmøder i Sommeren 1901, danner Grundlaget for den følgende Fremstilling, som derefter, saavidt muligt, er søgt ført frem til Tidspunktet for dens Offentliggørelse.

Danske Haandværkeres Andelsforetagender^{*)}.

Af

Adolf Bauer.

Da Aarhundredtallet skiftede, ønskede »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk« at tilvejebringe en Oversigt over, hvad Haandværkerforeningerne her i Landet have udrettet. Af de indsamlede Oplysninger fremgik det, at der her i Landet bestod ikke mindre end 239 saadanne Foreninger med ialt ca. 42,000 Medlemmer, dels i Byerne, dels paa Landet og dels endelig faglige Sammenslutninger, omfattende enten hele Landet eller enkelte Landsdele. Som et Middel til at besvare Spørgsmaalet om, hvad disse Foreninger havde udrettet i det forløbne Aarhundrede, foranstaltedes der i Forbindelse med det nordiske Industrimøde i Sommeren 1900 en Udstilling af Genstande, der skulde belyse denne Side af Sagen. Destoværre blev Udstillingen ikke

---

*) Et Foredrag, som blev holdt paa Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværks tre Delegeretmøder i Sommeren 1901, danner Grundlaget for den følgende Fremstilling, som derefter, saavidt muligt, er søgt ført frem til Tidspunktet for dens Offentliggørelse.

saa omfattende som den kunde og burde være bleven, men man fik dog, dels af den, og dels af de indsamlede Oplysninger, en Forestilling om det meget betydelige Værk, som vore Haandværkerforeninger i det forløbne Aarhundrede have skabt. Man erfarede, at en stor Del af dem har rejst sig anselige Foreningsbygninger, at en Del af dem har oprettet ikke mindre end 45 Alderdomsboliger, og at der bestaar 111 tekniske Skoler, hvoraf 105 skyldes deres Oprettelse til Haandværkerforeningernes Initiativ, deraf ikke mindre end 34 til Landhaandværkerforeninger, samt at der findes Laanefond i 21 Foreninger, Sygekasser i 30, Begravelseskasser i 33 og Alderdomsunderstøttelse i 44.

Som man vil se, falder Foreningernes Virksomhed i det forløbne Tidsrum væsentlig i de tre Grupper: Omsorgen for sine Medlemmer, for de Gamle og for de Unge. Det er klart, at der kan og bør fortsættes ad denne Vej, men ligesaa klart, at Haandværkerforeningerne ogsaa bør søge at tage nye Opgaver op, og at deres Forpligtelse hertil er desto større jo kraftigere de nu i sig selv ere blevne og jo stærkere deres Sammenslutning er gennem Fællesrepræsentationen. Og allerede se vi da ogsaa de første Tegn til saadanne nye Opgaver dukke frem. Det er Opgaver af økonomisk Art, af hvilke Fremtiden sikkert vil bringe adskilligt flere. Det vil da maaske være af Interesse allerede nu at erhverve en Oversigt over, hvad der foreligger af økonomiske Sammenslutninger indenfor det danske Haandværk, at undersøge deres Oprindelse, deres Natur og deres Udvikling for derved muligvis ogsaa at kunne drage

Slutninger med Hensyn til Fremtiden. At økonomiske Sammenslutninger er et af de sikreste Grundlag for den fortsatte Udvikling, derom turde der ingen Tvivl være for dem, der ved, hvad det danske Landbrug har udrettet gennem sin Sammenslutning i Andelsforetagender. Den kooperative Bevægelse i det danske Landbrug har jo overalt erhvervet sig den største Anerkendelse og anses i Virkeligheden som Basis for vort Landbrugs nuværende Udvikling.

I det danske Haandværk er der, som allerede sagt, kun Begyndelser til en Andelsbevægelse tilstede, men nogle af disse ere mærkelig gamle, skrive sig fra en Tid, hvor Ordet Andelsforetagende vel knap var kendt. Allerede i forrige Aarhundrede oprettede Snedkerne i København Fællesudsalg af Møbler, og allerede i 1845 træffe vi indenfor Malernes Omraade en økonomisk Sammenslutning i den endnu bestaaende »De danske Malermestres Farvemølle«. Men det er som Regel først i de allerseneste Aar, at den økonomiske Sammenslutningstanke har begyndt at faa Vækst i Haandværkerstanden, og vi skulle nu nærmere omtale det Arbejde, der her er gjort. Det er selvfølgelig endnu kun i sin Begyndelse, og der vil i det følgende blive nævnt mere end et mislykket Forsøg, men Hovedsagen er dog, at det kan paavises, at der er en Tendens tilstede til at arbejde i denne Retning, og at Tanken, hvor den er udført paa rette Maade, ogsaa har baaret gode Frugter.

Vi gøre Begyndelsen med Haandværkerbankerne, som allerede kan se tilbage paa en længere Aarrække siden deres første Opstaaen her i Landet.

Ideen til dem kom fra Tyskland, hvor Hermann Schultze i 1849 lagde Grunden til den Række af økonomiske Sammenslutninger, der har gjort hans Navn saa bekendt: de Schultze-Delitsch'ske Foreninger, som de nu kaldes.

Medens herhjemme de kooperative Foretagender først og fremmest ere knyttede til Landbruget, har det været anderledes i Udlandet. I England og i Frankrig var det først og fremmest Arbejderne, som blev grebne af den økonomiske Associationsbevægelse, og hvis Bestræbelser væsentlig gik ud paa at skaffe sig billigere Livsfornødenheder gennem Oprettelsen af Brugsforeninger, en Bevægelse, hvis Impulser forøvrigt ogsaa have kunnet spores herhjemme gennem den første Gruppe af Brugsforeninger, der oprettedes her i Landet, de saakaldte »Husholdningsforeninger.«

I Tyskland var det derimod især de smaa Haandværksmestre, som sluttede sig sammen, og det første Formaal for Schultze-Delitsch's Bestræbelser var Oprettelsen af Foreninger til Indkøb af Raastoffer, hvis Hensigt var at gøre de mange smaa Haandværkere delagtige i de samme Fordele, som den store Producent opnaaede i Kraft af sin økonomiske Overlegenhed. I 1849 oprettede han i Delitsch en Raastofforening for 13 Snedkermestre, og snart efter en lignende Forening af Skomagermestre, og denne Begyndelse lykkedes saa godt, at de første Foreninger fandt talrige Efterlignere hele Tyskland over. Men fra Raastofforeningerne kom han hurtig til en anden Gruppe af Foretagender: Kreditforeninger eller Haandværkerbanker. Det havde maaske været

naturligst at begynde med disse, saavist som Opsamlingen eller Tilvejebringelsen af Pengemidler dog er det naturlige Grundlag for de paafølgende Foreninger. I Virkeligheden synes det dog som om Faktorernes Orden paa dette Omraade er ret ligegyldig. I Tyskland begyndte man, som sagt, med Raastofforeningerne og kom ret hurtig til at føle Trang til Haandværkerbanker eller Kreditforeninger. I Østrig er man begyndt med Sammenslutninger af Haandværkere til Fællesanskaffelse af Maskiner og er derfra naaet til det uundgaaelige Grundlag: Kreditforeningerne, ligesom man ogsaa derfra er kommen ind paa de forskellige andre Former for økonomisk Sammenslutning: Raastofforeninger, Produktionsforeninger osv.

I Danmark begyndte man altsaa under tysk Paavirkning med Kreditforeninger. I 1866 stod der i Industriforeningens daværende Maanedsskrift en Række Artikler om de Schultze-Delitsch'ske Foreninger. Og derved foranledigedes, at en lille, forlængst forsvunden Forening, der hed: »Foreningen for industrielle Opfindelser«, som havde sat sig til Op-gave at konkurrere med Industriforeningen, besluttede at realisere Tanken om en Haandværkerbank.

En Vinteraften i 1867 blev Grunden lagt til det Foretagende, som i en lang Aarrække førte Navnet »Kreditforeningen for Haandværkere og Industridrivende i København« (den nuværende »Haandværkerbank«), og hvis Begyndelse var mere end beskeden. Efter et Aars Forløb talte Foreningen ikke mere end 200 Medlemmer, og mange Aars Arbejde og mangfoldige Skuffelser maatte til, før det lykkedes

at føre Foretagendet frem til dets nuværende Stilling. »Haandværkerbanken i København«, som det nu kalder sig, ejer nu sin egen smukke og velindrettede Ejendom, som den nylig ved Køb har maattet udvide. Den talte i 1901 ved Afslutningen af sit sidste Aarsregnskab 2158 Medlemmer, havde en Kasseomsætning af 85 Mill. Kr. og et Reservefond af 219,500 Kr. Saa store Resultater kan der altsaa naas ved Hjælp af Haandværkernes smaa Midler, selv om det tager Tid at naa dem. For Fuldstændigheds Skyld skal endnu bemærkes, at der i Løbet af 1900 forsøgte Oprettelsen af endnu en Haandværkerbank i Kjøbenhavn. Det var de smaa Skræddermestre, som havde taget Initiativet hertil ved at oprette »Haandværkernes Kreditbank«.

Sammenslutningstanken synes altid at have haft god Rod blandt Skræddermestrene, der allerede i 1868 oprettede en Forening efter Schultze-Delitsch's Mønster, nemlig en Laanekasse alene for Skræddere, men den blev efter omtrent et Aars Tids Forløb slaaet sammen med den før nævnte Kreditforening. Nu er der altsaa gjort et nyt Forsøg, udgaaende fra Skrædderstanden, ved Oprettelsen af den nævnte Kreditbank, der skal støtte de mindre Næringsdrivende, navnlig Haandværkere, ved at yde dem personlig Kredit el. lign.

Ogsaa i Provinserne træffe vi Haandværkerbanker af ældre Dato. Som et Eksempel paa saadanne kan nævnes Horsens Haandværkerbank, der blev stiftet 1871 og altsaa allerede har bestaaet i 30 Aar. Den begyndte sin Virksomhed i Marts 1872. Banken giver først og fremmest Laan til Haandvær-

kere, men dog ogsaa til andre, der kunne yde betryggende Sikkerhed, og den har skabt sig en betydelig Omsætning, idet denne, der til at begynde med var 1225 Kr., efter 25 Aars Forløb var naaet op til 248,000 Kr., samtidig med, at Aktionærerne sidste Aar fik 6 pCt. i Udbytte. Af Bankens Regnskab bør særlig lægges Mærke til, at det indeholder en Post til Stipendier og Fripladser i Horsens tekniske Skole, hvilken i sidste Aar udgjorde ca. 400 Kr. Det er en Anvendelse af Overskudet, som har været i Brug ved Banken siden 1884, og den er værd at fremhæve, fordi det er en Ejendommelighed ved flere af Haandværkernes Andelsforetagender, hvorpaa der ogsaa i det følgende vil findes flere Eksempler, at i hvert Fald en Del af disses Overskud gaar til Haandværkerformaal.

I de senere Aar er der imidlertid rejst en ny Bevægelse for Haandværkerbankerne her i Landet. Den skyldes Garvermester N. Trautner i Sorø, der paa Fællesrepræsentationens Delegeretmøde i Hillerød i 1895 bragte Sagen frem, og som senere med stor Iver har forfulgt sin Plan. Trautner foranledigede, at Fællesrepræsentationen lod indsamle Oplysninger om Bankerne i Tyskland, og han afholdt selv i Vinteren 1895—96 en Række Agitationsmøder for Sagen omkring i Landets forskellige Foreninger. Derpaa afholdtes der et Møde i København, og Sagen blev overgivet til et Udvalg, som paa Fællesrepræsentationens Delegeretmøder i 1901 varmt anbefalede Tankens Gennemførelse. Da var den imidlertid allerede nogle enkelte Steder enten realiseret eller under Overvejelse.

En af Trautner for omtrent et Aarstid siden oprettet Haandværkerbank i Sorø begyndte med en indbetalt Aktiekapital af ca. 8000 Kr., havde det første halve Aar en Kasseomsætning af 424,000 Kr., og er stadig i god Fremgang. Dernæst er der Herning Haandværkerbank, hvis Love ere af 12. Juni 1899, og som i Marts 1901 havde 52 fuldt indbetalte Aktier til et samlet Beløb af 2600 Kr.

Endvidere kan det nævnes, at to bornhoimske Byer, Nexø og Aakirkeby, begge have sluttet sig til Bevægelsen for Haandværkerbankerne. I Nexø har Haandværkerne med Tilslutning af andre Bybeboere saavel som af Landboere oprettet »Nexø og Omegns Haandværkerbanks Andelsselskab«, og tegnet 11,000 Kr., og i Aakirkeby er Haandværkerbanken sikret ved Tegning af 10,400 Kr. I Næstved har Bevægelsen ført til, at man endog startede to Haandværkerbanker paa en og samme Dag. Den 7de September 1901 stiftedes en »Haandværker- og Detailhandlerbank« med en Aktiekapital paa 50,000 Kr., hvoraf 23,000 vare fuldt indbetalte, og endvidere samme Aften — efter et længere forudgaaet Arbejde — »Haandværkerbanken for Næstved og Omegn«, hvis Aktiekapital er sat til 20,000 Kr., der dog kan forhøjes til 40,000 Kr. Saa godt som alle Byens Haandværkere (over 100) have tegnet Aktier i Banken, som allerede har besluttet at etablere en Filial i det nærliggende Fuglebjerg. Som Bankens Formaal angives at drive almindelig Bankvirksomhed og at anvende det mulige Overskud til at støtte Haandværket i Kampen for dets Bestaaen. Endelig kan anføres, at der i Nykøbing, Mors, i 1896 blev oprettet

en Haandværkerbank af en Kreds af Byens yngre Haandværkere.

Men den vigtigste Begivenhed paa Haandværkerbankernes Omraade bringer dog Fællesrepræsentationens Delegeretmøder i 1901. Paa disse afgav nemlig det tidligere af Fællesrepræsentationen i Banksagen nedsatte Udvalg sin Betænkning, og dets Formand, Direktør V. Gætje, anbefalede indtrængende Banksagen til Foreningerne som en Haandværkersag, paa hvis Gennemførelse der burde arbejdes af al Kraft. Enslidende Resolutioner, vedtagne paa alle tre Delegeretmøder, støttede denne Udtalelse, og i en Skrivelse til Foreningerne af 25de Septbr. f. A. har derefter Fællesrepræsentationens Bestyrelse opfordret Landets Haandværker- og Industriforeninger til at »rette deres særlige Opmærksomhed paa Banksagen«. Den erklærer, at Sagen mindre maa betragtes fra det Synspunkt, om der i vedkommende By eller paa vedkommende Egn er større eller mindre Trang til en Bank i Almindelighed, end ud fra den Tanke, »at Haandværk og Industri bør stræbe overalt at skabe sine egne Pengeinstitutter, og derigennem erhverve sig selv en større Uafhængighed og Magtstilling i pekuniær Henseende.« Med denne Motivering, hvis Rækkevidde jo er let at forstaa, udtales det derefter, at »Bestyrelsen anser det for ønskeligt, at der saa mange Steder som muligt anstilles forberedende Overvejelser angaaende Bankers Oprettelse.»

Der synes saaledes at være Grøde i Luften med Hensyn til Haandværkerbankerne. Anderledes er det derimod gaaet med Sammenslutningen i Brandforsikringer, men det bør dog straks tilføjes, at Skyl-

den herfor ikke ligger hos Haandværkerne selv. Sammenslutninger af Haandværkere i fælles Brandforsikringer, enten til udelukkende Fordel for Interessenterne, eller saaledes, at Udbyttet helt eller delvis tilfalder faglige Formaal, synes at være paabegyndt af »Nørrejysk Bagerforening«, der ogsaa er Landets ældste Centralforening, idet den oprettedes 1874. »Nørrejysk Bagerforening« startede for 15—16 Aar siden en kollektiv Brandforsikring for dens Medlemmer. Foreningen sluttede nemlig en Overenskomst med det kgl. oktroierede Selskab i København, der indrømmede den en Rabat af 20 pCt., hvilken Rabat fordeltes mellem Foreningens Enkekasse og dens Understøttelseskasse. Denne Overenskomst gav Udsigt til en god Gevinst, og der udfoldedes derfor ogsaa af Foreningen en meget energisk Agitation til Fordel for Brandforsikringen, saa at vistnok de fleste Bagerforeninger i Jyllands forskellige Byer blev indmeldte i denne. Udbyttet har været udmærket, men Overenskomsten ophørte i 1901, idet Brandforsikrings-selskaberne har sluttet sig sammen i en fælles Tarifforening, der ikke mere vil indrømme nogen Rabat.

Dermed ophørte samtidig forskellige lignende Sammenslutninger, som bestod f. Eks. i Malerfaget og andre Fag, og som bragte de paagældende Organisationer et godt Udbytte.

Ved samme Lejlighed er det ogsaa gaaet ud over »Brandforsikringsforeningen for dansk Haandværk og Industri«, der oprettedes i 1890 i København som en Afdeling af »Nye danske Brandforsikring«, og med sin egen Bestyrelse. Foreningen, der kun

omfattede København, kunde i de 10 Aar, hvori den bestod, indrømme Interessenterne en betydelig Nedsættelse i Præmier, men i 1901 udløb den paa 10 Aar sluttede Overenskomst. Man ønskede da at udvide Forsikringen til at omfatte hele Landet, og Sagen drøftedes paa Fællesrepræsentationens Delegeretmøder det foregaaende Aar, men førte ikke til noget Resultat. Imidlertid udløb Overenskomsten, og den blev ikke fornyet, da Assurandørernes Sammenslutning i den ovennævnte Tarifforening traadte hindrende i Vejen. Kollektive Brandforsikringer for Haandværkere synes derefter for Øjeblikket ikke mere at bestaa her i Landet, men denne Form af Samvirksomhed har i de forløbne Aar givet saa gode Resultater, at der næppe kan være Tvivl om, at Tanken ikke er slaaet ihjel. Derom foreligger der forøvrigt Vidnesbyrd i de seneste Forhandlinger i Bagernes Organisationer. Muligvis vil den genopstaa i Form af en selvstændig Brandforsikring for al Haandværk og Industri.

Tilbage staar endnu at omtale enkelte specielle Former af Forsikring. Glarmestrene have allerede for flere Aar siden oprettet en fælles Glasforsikring, »De forenede Glarmestres Glasforsikringsselskab«, der giver gode Resultater. »Dansk Møllerforening« har paa sit Repræsentantmøde i Odense den 13de Maj 1901 besluttet at oprette en gensidig Stormskadeforsikring for Medlemmerne, hvilken er traadt i Virksomhed den 1ste Januar 1902. »Dansk Møllerforening« har allerede iforvejen sin selvstændige gensidige Ulykkesforsikring, der administreres af Ulykkesforsikringsselskabet »Folket«, og som traadte

i Kraft samtidig med Ulykkesforsikringsloven, altsaa den 15de Januar 1899. Resultatet af dens Virksomhed maa siges at være meget godt, idet største Delen af Møllerforeningens Medlemmer have sluttet sig til den.

Dermed ere vi da naaede til det yngste og betydeligste Skud paa de kollektive Forsikrings Omraade: »Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring«. Efter at Ulykkesforsikringsloven var vedtagen i 1898, og det var bestemt, at den skulde træde i Kraft den 15de Januar 1899, tog Fællesrepræsentationen Initiativet til Oprettelsen af en Ulykkesforsikring, idet den betragtede det som sin Opgave »at drage Omsorg for, at Landets industrielle Arbejdsgivere ikke blive Udbytningsobjekter for private Forsikringsselskaber, men gennem et af dem selv oprettet Selskab overtage Forsikringen af den dem i Loven paalagte Risiko.«

Man besluttede da at danne et Aktieselskab (med begrænset Risiko) af Landets Haandværker- og Industriforeninger samt industrielle Fagforeninger. Den 1ste Februar 1898 opfordredes samtlige disse Foreninger til at slutte sig sammen i en Forening og til at tegne et Garantifond paa ca. 160,000 Kr., og dette Forslag drøftedes og forklaredes nærmere paa 46 Møder omkring i Landet, som forstaltedes af Organisationerne. Derefter tegnede der sig 97 Foreninger for en Garantisum af 210,200 Kr., hvilken senere voksede til 215,000 Kr., hvad der viser, hvor megen Sympati der samlede sig om den Tanke, at Organisationerne selv skulde tage denne Sag i deres Haand. Imidlertid fik Tanken alligevel en noget

anden Form end den oprindelig paatænkte. »Dansk Arbejdsgiverforening af 1896« havde nemlig besluttet at oprette en lignende Forsikring, som dog skulde grundlægges paa Gensidighedsprincippet, og efter nogen Forhandling blev de to Organisationer enige om i Fællesskab at oprette den nuværende »Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring«, hvorved Fællesrepræsentationen gik over til Gensidighedsprincippet, men til Gengæld opgav Garantifondet. Paa Fællesrepræsentationens i 1898 afholdte Delegeretmøder vedtoges det derefter i Fællesskab at oprette Ulykkesforsikringen.

De følgende Arter af Haandværker-Andelsforetagender kunne dels karakteriseres som Indkøbsforeninger dels som Produktionsforeninger. I Virkeligheden kunne disse to Arter dog ikke holdes strængt adskilte fra hinanden, idet saa godt som ingen Indkøbsforening fungerer udelukkende som saadan, men i Reglen ogsaa er forbunden med en Produktionsforening, og de kunne da, som oftest, tjene som Eksempler paa, hvorledes det ene Foretagende paa dette Omraade udvikles af det andet. De egentlige Produktionsforeninger ere vistnok de fleste i Tal, men paa den anden Side træffe vi blandt Indkøbsforeninger i Forbindelse med Produktionsforeninger nogle af de smukkeste Eksempler paa, hvorledes Andelsforetagender organisk kunne udvikle sig af hinanden, paa den Højde, hvortil de kunne bringes op, og paa, hvor dygtigt og solidt de kunne tjene til at underbygge Standen saavel i faglig som i økonomisk Henseende.

Vi begynde med et Eksempel fra en Landhaand-

værkerforening for at vise, hvorledes ogsaa disse anvende Andelstanken. »Vestlollands Landhaandværkerforening«, der er en af de største af sin Art, besluttede i April 1901 for Træarbejderne blandt Foreningens Medlemmer at oprette en Forening for Fællesindkøb af Træ, hvilken tillige skulde have Udsalgssted i Søllested, der betragtes som Hovedforeningens Domicil. Foretagendet fik Navn af »Landhaandværkernes Trælastlager«, og man kan kun blive Medlem af dette, naar man foruden at betale et Indskud paa 2 Kr. tillige er Medlem af selve Landhaandværkerforeningen. Heraf ses, at man tillige ad denne Vej søger at styrke Organisationen. Fra Maj til August 1901 har dette Indkøbsforetagende haft en Omsætning paa 3000 Kr. Men det interessanteste og mest omfattende Eksempel paa, hvad der kan naas ved Hjælp af Andelsforetagender, og paa hvorledes det ene Andelsforetagende kan udvikles af det andet, gives dog af den danske Bagerstand, om hvilken det vel tør siges, at den ikke blot er et af de tidligst, men ogsaa et af de stærkest organiserede Fag saavel i København som i Provinserne.

Foruden i København findes der nu næsten i alle danske Provinsbyer lokale Bagermesterforeninger, der virker saavel for Standens faglige Interesser som ogsaa i filantropisk Retning. Kontingentet i disse Foreninger er imidlertid i Reglen meget lavt, hyppig er det mellem 4 og 8 Kr. aarlig, men da Udgifterne, særlig til Syge- og Begravelses-, Enke- og Alderdomshjælp ofte er meget større end det samlede Kontingent, har man søgt at bøde herpaa ved Oprettelsen af Fællesindkøb, og disse have efter-

haanden antaget en ret omfattende Karakter. Som oftest begyndte man med Fællesindkøb af Gær, for at den derved opnaaede Rabat kunde komme Medlemmerne tilgode. Den af Københavns Bagerlav oprettede Gærforening kan maaske tjene som typisk Eksempel paa denne Art Indkøbsforeninger. Tanken om en saadan Indkøbsforening af Gær fremsattes af A. Fleron og Frederik Hansen paa et Diskussionsmøde i Københavns Bagerlav i 1893, hvor de hævdede, at da Næringslovskommissionens Forslag anbefalede Oprettelsen af Fællesindkøbsforeninger for Haandværkere, burde Tanken for Bagernes Vedkommende søges realiseret ved Fællesindkøb af Gær, hvis Udbytte skulde anvendes til Oprettelsen af en Alderdomspensionsfond og Enkekasse, idet de henviste til de elendige Forhold, hvorunder mangen københavnsk Bagermester maa tilbringe sin Alderdom. Der blev da nedsat et Udvalg om denne Sag, og efter mange og vanskelige Forhandlinger med Gærleverandørerne blev Gærforeningen startet den 26de Oktober 1894. Der tegnedes straks 35 Interessenter med et maanedligt Minimumsforbrug af ca. 8000 Pd. Brænderigær og 2000 Pd. Ølgær. I det første Interessentskabsaar, der omfattede 14 Maaneder, nemlig fra November 1894 til Udgangen af December 1895, blev der med et Forbrug, som repræsenterede en Værdi af ca. 50,000 Kr., indvundet et Nettoudbytte af ca. 4200 Kr. eller ca. 84 Kr. pr. Medlem. Foreningen ejer allerede nu ca. 20,000 Kr., et smukt Resultat for det korte Tidsrum af 6 Aar, især naar man tager i Betænkning, at Inlea her er om en Indkøbsforening i Hovedstaden, hvor det altid er

vanskeligere at samle Interessenterne i et sligt Fællesforetagende. Lignende Gærforeninger findes nu næsten i alle Provinsbyer, og det samme er Tilfældet med de senere opstaaede Indkøbsforeninger for Mælk og Kul. Det er betydelige Resultater, der er naaet ad denne Vej, og som Eksempel paa disse kan anføres, at i en saa lille By som Køge gav Sammenlutningen af de derværende Bagermestre til Gærindkøb i 1 Aar et Udbytte af 1300 Kr. Et ikke mindre smukt Resultat kan Sorø Amts Bagermesteforening opvise, idet den siden sin Stiftelse i 1895 har kunnet sammenspare 4000 Kr. og derfor har opført en Stiftelse for gamle Bagermestre, som har været Medlemmer af Foreningen. Stiftelsen er beliggende i Slagelse og er assureret for 26,000 Kr. Da Foreningens Kontingent er ca. 3000 Kr. om Aaret, hvoraf den endda udreder ret betydelige Tilskud til selskabelige Sammenkomster, vil det forstaas, hvilken økonomisk Fordel Sammenlutningen i dette Andelsforetagende har bragt Sorø Amts Bagermestre.

Men Bagermestrene omkring i Landet er ikke blevne staaende ved Indkøbsforeninger for Gær. Det er, som allerede fremhævet, en af Andelstankens Ejendommeligheder, at den rummer en Række Udviklingsmuligheder, at det ene Skridt saa at sige fører til det andet, og Bagermestrene, der ere en udmærket godt organiseret Stand, ere heller ikke blevne staaende ved Begyndelsen. Fra Fællesindkøb af Gær ere de komne til Fællesindkøb af Mælk, dernæst af Kul, og endelig have de sluttet sig sammen ogsaa til fælles Produktion i Andels-Rugbrødsfabriker, der staar som det hidtil betydeligste og

smukkeste Resultat af Bagernes økonomiske Sammenslutning.

I Tidsrummet fra 1895 til 1900 er der oprettet Fælles-Rugbrødsfabrikker i følgende Byer: Aalborg 1895 (Aktiekapital oprindelig ca. 12,000 Kr., nu ca. 20,000 Kr.), Aarhus 1896 (Aktiekapital 50,000 Kr.), Randers 1897 (Aktiekapital 30,000 Kr.), Kolding 1898, Hjørring 1898, Vejle, Fredericia og Horsens 1899. København fik sin Andels-Rugbrødsfabrik, »De forenede Bagermestres Rugbrødsfabrik«, i 1895. Aktiekapitalen er 100,000 Kr., Prioritetslaanene 135,000 Kr.; i Regnskabsaaret 1900 havde Selskabet en Omsætning af ca. 425,000 Kr., Aktionærene fik 7 pCt. i Udbytte, og samtidig fordeltes omtrent 5000 Kr. som Bonus til Interessenterne. Det synes da som om Bagerne i disse Rugbrødsfabrikker have fundet udmærkede og indbringende Foretagender, om hvilke de kunne slutte sig sammen og indskyde Andele. Og spørger man om Grunden hertil, bliver Svaret først og fremmest, at der ved Hjælp af disse Fabrikker fremstilles et bedre og mere ensartet Produkt, end den enkelte Bager er i Stand til. Det har da ogsaa vist sig, at saa snart en Rugbrødsfabrik, der arbejdede med gode Maskiner, blev anlagt i en By, lærte Køberne hurtigt at sætte Pris paa den bedre Vare, den leverede. De enkelte Bagere, der vedblev at bage selv, kunde ikke længere tilfredsstille Kundernes Fordringer. Saa stærkt virker det gode Produkts Egenskaber, at man i en jysk Provinsby har oplevet, at Omegnens Bagere er komne ind fra Landet for at købe Rugbrød fra Fabrikken, idet deres Kunder havde gjort Bekendtskab

med dennes Brød, og nu forlangte dette Produkt. Paa denne Maade er det da lykkedes gennem Sammenslutningen paa den ene Side at fremskaffe et forbedret Produkt, paa den anden at bevare for Mestrene en Virksomhed, der ellers kunde være gledet over i fremmede Kapitalisters Hænder og unddraget Faget.

Det mest omfattende Eksempel paa den hele af hinanden udviklede Række af Andelstoretagender i dette Fag frembyder vistnok Aalborg Bagermesteforening. Den har baade Fællesindkjøb af Gær, Mælk og Kul, og medens dens Enkepensionskasse i Regnskabsaaret 1897--98 kun havde en Indtægt i Kontingent af 273 Kr., udgjorde dens Andel i Gærrabatten 588 Kr., i Mælkerabatten 1263 Kr. og i Kulrabatten ca. 200 Kr. Det er Tal, der vidner om, hvor betydelige Resultater, der kunne naas, og hertil kan endnu føjes, at Fællesrugbrødsfabrikken i Aalborg, som er den ældste af denne Art Foretagender, for det forløbne Aar har haft en Omsætning af 192,000 Kr., har givet sine Aktionærer 10 pCt. i Udbytte, og endda betalt en meget betydelig Bonus til Interessenterne.

Den økonomiske Fordel ved disse Andelsforetagender er imidlertid ikke den eneste. Lige saa stor Betydning turde det have, at de binder Medlemmerne fast i Organisationen. Naar alene Medlemmerne af denne kunne blive Medlemmer af et Andelsforetagende, presses der flere og flere ind i Fagets Organisation, efterhaanden som det Produkt, Andelsforetagendet fremstiller, bliver en Nødvendighed for

Konsumenterne og giver et godt Udbytte til Producenterne.

Fra Bagerne vende vi os til Snedkerne. Hos disse har Andelsforetagenderne en gammel Rod, idet de kunne forfølges tilbage til Slutningen af det 18de Aarhundrede. Regeringen havde ved kgl. Resolution af 17de Februar 1777 oprettet »Det kgl. Møbelmagasin«, som en Tid endog var sat i Forbindelse med et Lager af Træ og en Række Mønsterværksteder. Magasinet bestod indtil 1815 og var paa ingen Maade nogen daarlig Forretning, skønt dets Opgave først og fremmest var at føre Faget fremad og at vejlede Publikums Smag. Men det virkede ogsaa saa ansporende paa Snedkerne, at da det ophørte, var det »blevet Moder til 10—12 andre betydelige Magasiner«, foruden de allerede forinden eksisterende. Allerede i 1778, da de Snedkere, der havde Stade paa Børsen, blev opsagt, henvendte de sig til Lavet om i dettes Ejendom — Grønnegade 41, hvor Lavshuset endnu findes — at nedrive det gamle Sidehus tilvenstre i Gaarden og at opføre et nyt, hvori der skulde indrettes en Børs for Møbler, hvilket skete.

Ogsaa andre Magasiner blev efterhaanden indrettede, saasom »Det forenede Kunstflidsmagasin«, der ejedes af 21 Snedkere med Lavets Oldermænd i Spidsen, og i 1846 fandtes der ikke mindre end 13 Magasiner i Kjøbenhavn, af hvilke dog vistnok ingen lunde alle vare Andelsforetagender. Senere sygnede Møbelmagasinerne mere og mere hen, og først i Nutiden har Snedkerlavet besluttet at genoptage Tanken under moderne Former. Ifjor er der fra Københavns

Snedkerlav udgaaet Opfordring til at tegne Andele i et saadant Møbelmagasin, hvis Aktiekapital skal være 10,000 Kr. Til Foretagendet, der skal hedde »De forenede Snedkermestres Fællesmøbelmagasin«, skal der knyttes et Maler- og Sadelmagerværksted. Ogsaa paa et andet Andelsforetagende kan Københavns Snedkerlav vise tilbage, idet 69 af Københavns Snedkere sluttede sig sammen i 1826 i et Aktieselskab for at oprette et Finerskæreri. Allerede tidligere havde Privatmænd anlagt enkelte saadanne, men nu mente man, at Udbyttet af et saadant burde komme saa mange af Lavets Medlemmer som muligt til Gode, og den senere Oldermænd, J. Chr. Holst, saavel som flere af Lavets mest ansete Medlemmer vare blandt Aktionærene. Aktieselskabet, hvis Love vare af 28de Januar 1830, anlagde Finerskæreriet i Kannikestræde, hvor det bestod som Aktieselskab til 1854, hvorefter det i en lang Aarrække var i Privateje, men da den paagældende Ejendom blev solgt i 1882, blev Finerskæreriet nedlagt.

Senere have Snedkerne ikke fundet sig foranledigede til at oprette noget Finerskæreri i Fællesskab, men derimod har de i Nutiden paabegyndt endnu et Andelsforetagende, idet de i Oktober 1900 sluttede sig sammen i Snedkermestrenes Træ- og Finerskæreri og overtog et Træskæreri, som de nu drive i Fællesskab.

Malerne kunne, som allerede tidligere omtalt, se tilbage paa et Fællesforetagende, der er over 50 Aar gammelt. »De forenede Malermestres Farvemølle« oprettedes i 1845, væsentlig for at modarbejde den Konkurrence, som Detailhandlerne, særlig Urtekræm-

mere, gjorde Malerne ved at forhandle revne og tilberedte Farver og Malerartikler. Efter lange Lavsstridigheder herom besluttede Malerne at grundlægge et Foretagende, som skulde besejre Konkurrenterne, og Lavets Interessenter sluttede sig da sammen i et Aktieforetagende, hvis Aktier lød paa 25 Rdlr. Stykket. Paa en Generalforsamling den 18de Januar 1845 oplystes det, at Aktiekapitalen nu var 2500 Rdlr., og hermed mente man at kunne begynde. Siden den Tid har Foretagendet udviklet sig ganske enormt; dets nye, moderne Ejendom er med Maskiner vurderet til 243,000 Kr., og endvidere ejer det et Oliekøgeri og Lakfabrik.

Endvidere kan af Andelsforetagender nævnes Sadelmagerens og Tapetserernes »Aktie-Damp-Gulvtæppe-Fabrik«. Denne blev oprettet som et Aktieselskab for 11 Aar siden, da Bankemaskiner for Gulvtæpper begyndte at blive almindelige i Ulandet, og Sadelmagerne ansaa det for heldigst for at undgaa Konkurrence fra Udenforstaaende selv at tage Sagen i deres Haand. Dette har ogsaa vist sig hensigtsmæssigt. Sadelmagerne have ikke blot kunnet holde den fremmede Konkurrence ude, men have ogsaa ført Foretagendet frem til Gavn for sig selv og Standen. De begyndte dette med en Aktiekapital paa 8000 Kr., der forøvrigt senere ved Indkøb af enkelte større Aktieposter er nedbragt til 6,400 Kr. Selskabet ejer nu en Bygning, takseret til 30,000 Kr., og forsynet med hensigtsmæssige Maskiner samt en Dampmaskine paa 12 H. K., hvilke ere takserede til 22.000 Kr. Der gives intet Udbytte, men dette, som i de sidste 3 Aar har været ca. 4000 Kr. aarlig, henlægges til Reservefondet, og desuden afskrives der aar-

lig 10 pCt. Derved er man kommen i Besiddelse af en Kapital, som nu har sat Lavet i Stand til at realisere Tanken om at nedlægge den gamle Lavsstiftelse og i dens Sted at opføre en mere hensigtsmæssig Stiftelse.

Et særlig interessant Udslag har Andelstanken faaet i Kurvemagernes Andelsselskab, der stiftedes for at forene Fagets Medlemmer i fælles Kamp mod den Konkurrence, som Fængselsarbejdet paaførte dem. Da man ikke kunde forhindre, at Fangerne beskæftigedes med Kurvemagerarbejde, besluttede man at forsøge paa selv at drage sig denne billige Arbejds-kraft tilgode, og i 1896 — et Par Aar før Kontrakten mellem Fængselsvæsenet og den daværende Entreprenør for Fangernes Beskæftigelse i Vridsløselille Fængsel var udløben — forenedes omtrent 40 Kurvemagermestre fra hele Landet om at tegne Andele i det projekterede Andelsskab, hvilket derpaa i 1898 overtog Fangernes Arbejde i det nævnte Fængsel. Andelene lyde paa 50 Kr., og den samlede Kapital udgør ca. 11,000 Kr. Selskabet holder et en-gros-Udsalg i København, men er forøvrigt ikke eneraadig over al den Arbejds-kraft, som i vore Fængsler benyttes til Kurvemagerarbejde, idet en Del Fanger i Vestre Fængsel sysselsættes paa denne Maade af en privat Entreprenør.

Bogbindermestrenes Indkøbsforening er oprettet i 1900 af Medlemmer af Centralforeningen af jyske Bogbindere«, der har Hjemsted i Aarhus. Dens Formaal er ifølge Lovene, som først vedtoges paa en Generalforsamling den 30te Juli 1901, »ved fælles Indkøb af Materialier at søge opnaaet de bedste

Betingelser for Medlemmerne, samt iøvrigt at fremme Fagets Tarv paa enhver hensigtsmæssig Maade med de til Raadighed staaende Midler. Aktiekapitalen er 10,000 Kr. — hvoraf dog kun Halvdelen er tegnet og indbetalt — men den kan ved en af Bestyrelsen med Enstemmighed tagen Beslutning forøges til det dobbelte. Indkøbsforeningen begyndte sin Virksomhed med at afslutte Kontrakt med Ejeren af Clasenborgs Uldspinderi og Papfabrik om, at denne skal levere hele sin Produktion af Pap — mindst 100,000 Pd. — til Indkøbsforeningens Medlemmer. Clasenborgs Pap nyder Ry for sin gode Kvalitet, og Fabrikanten har selvfølgelig maattet forpligte sig til at levere en Vare af prima Kvalitet; en Voldgiftsret skal afgøre alle Tvistemaal i saa Henseende. Endvidere ere Medlemmerne forpligtede til at levere deres Papir- og Papaffald (»Spaaner«) til Fabrikanten, og denne har Forpligtelse til at modtage dette sidste til en fastsat Pris. Overenskomsten traadte i Kraft den 1ste Maj 1901. Udbyttet tilfalder Indkøbsforeningens Medlemmer, men forlods henlægges Halvdelen af Nettooverskudet — dog ikke over 10 pCt. af den indbetalte Aktiekapital — til en Reservefond, indtil denne har naaet 50 pCt. af Aktiekapitalen. Reservefonden kan efter Bestyrelsens Skøn anvendes til Udvidelse af Driften.

I andre Fag drøfter eller forbereder man Oprettelsen af Andelsforetagender. Hos Urmagerne har saaledes allerede for længere Tid tilbage Tanken om Oprettelsen af en Indkøbsforening været fremme. Paa den Aars-Generalforsamling, som Urmager-Centralforeningen afholdt i 1901 i Odense, forelaa et

bestemt formuleret Forslag om Oprettelsen af en Aktie-Ur- og Fourniturehandel for Medlemmer af Centralforeningen og Lokalforeningerne; men Forslaget ansaas ikke for at være betimeligt, og det synes derefter som om man har ladet Sagen falde.

Derimod arbejdes der i Garverfaget for at starte »Danske Garveres Fællesforretning«, hvis Love vedtoges paa en Generalforsamling i Fredericia den 11te Marts 1900. Tanken om en saadan Fællesforretning skriver sig fra de Vanskeligheder, som Oprettelsen af store Aktieselskaber indenfor Faget bereder de mindre Garvere, og deres Ønske om ved Indkøb af Raamaterialer i Fælleskøb, særlig Garvestoffer, samt ved Fællessalg at blive i Stand til at tage Konkurrencen op med de store Forretninger. Dette er udtrykt i de ovennævnte Love saaledes, at »Forretningens Formaal er 1) ved fælles Køb og Salg at fremme Garvernes Interesse, 2) ved Samarbejde med Læderfabriker at faa Produktionen reguleret, og 3) da Landets Raaprodukt er saa rigeligt, at garve dette og søge det eksporteret.« Medlemmerne maa for et Tidsrum af 5 Aar forpligte sig til at levere deres en gros-Produktion af Læder eller Dele deraf til Forretningen samt tegne Garanti for ikke under 1000 og ikke over 5000 Kr. til Driften. Den samlede Garantisum er sat til 100,000 Kr., men der er kun samlet ca. 60 Medlemmer, som garantere fra 1—5000 Kr., saa at Foretagendet endnu ikke er traadt i Kraft.

Forunderligt vilde det jo være, om der ikke ogsaa skulde kunne nævnes Forsøg, som ere mislykkede. Vejen, der betrædes, er saa ny, Mændene, der

staa i Spidsen, ofte saa uforsøgte, at der her, som overalt, hvor noget nyt skal begyndes, ogsaa maa betales Lærepenge. Blandt Foretagender af den her omhandlede Art, som ere mislykkede, kan nævnes, at »Foreningen af danske Bogtrykkere« allerede for en Del Aar siden forsøgte at etablere Fællesindkøb af Papir, hvilket imidlertid blev hævet, og endvidere senere anlagde en fælles Farvefabrik, som dog nu er bleven til en privat Entreprise. I nyere Tid have Skomagerne lidt en Skuffelse. Under den store Strejke i 1899, der varede i 14 Uger, besluttede de at starte et Reparationsværksted i Fællesskab, »Skomagemestrenes Fællesværksted«. Værkstedet skulde efter udenlandsk Mønster forsynes med Maskiner, saa at det hurtigt og let kunde udføre Reparationer. Der tegnedes — udelukkende af Lavmedlemmer — en Atiekapital, hvoraf blev indbetalt ca. 13,000 Kr. i Aktier à 50 Kr. Til Bestyrelse valgtes 5 Lavmedlemmer. Maskinerne indkøbtes i Udlandet, og der optoges et Laan paa ca. 6000 Kr. Værkstedet skulde udelukkende arbejde for Mestrene i Modsætning til de private mekaniske Reparationsanstalter, som arbejde for Publikum. Men det lykkedes ikke at gennemføre Foretagendet; Mestrene syntes, da Strejken var overstaaet, ikke meget tilbøjelig til at støtte det, og Svendene boykottede det. Efter et Par Aars Forløb maatte Fællesværkstedet hæves, og Maskinerne blev solgte, hvorefter det indkomne Beløb væsentlig medgik til at dække Gælden.

Der er næppe for Øjeblikket flere Eksempler paa mislykkede Andelsforetagender blandt Haand-

værkerne, saa at deres Antal, som men ser, ikke er stort, men selvfølgelig vil det forøges, efterhaanden som selve Bevægelsen vokser, i Henhold til den gamle Regel, at hvor der handles, der spildes.

Og at denne Bevægelse i Fremtiden vil vokse, derom kan der næppe være Tvivl. Ikke blot det danske Landbrugs Eksempel vil virke opmuntrende og fremadsporende; ogsaa Sagen i sig selv er i saa nøje Sammenhæng med de Bevægelser, som for Tiden ere oppe i Haandværket og den mindre Industri, at det maa synes ganske naturligt, at den vokser fremad i Forbindelse med disse. Først og fremmest kan det jo vel siges, at Organisationstanken er det Grundlag, paa hvilket man i Nutiden vil føre de nævnte Erhverv frem til nyt Liv og ny Virksomhed. Men Organisationstanken faar en mægtig Afstivning, naar man ikke behøver at nøjes med at henvise til dens mere ideelle Sider om, hvad der kan opnaas ved at optræde i Fællesskab især da det paa denne Side af Sagen, som oftest, svarer materielle Ofre fra de paagældendes Side — men ogsaa kan pege paa økonomiske Fordele, som Sammenslutningen fører med sig. Og at Andelsforetagenderne bringe Haandværkerne økonomiske Fordele viser adskillige af de ovenanførte Eksempler. Derfor tør man — stadig i Henhold til, hvad der er sagt i det foregaaende, særlig for Bagernes Vedkommende — hævde, at Andelsforetagenderne ere en uvurderlig Støtte for Organisationen, idet de dels drive de enkelte Haandværkere ind i deres Fags Organisation, dels binde Medlemmerne fastere i disse for hvert Aar, der gaar.

Men Andelsforetagender gaa ogsaa godt i Spænd

med den anden Række Bestræbelser. som i Nutiden udvikles for at skabe Haandværk og den lille Industri Eksistensbetingelser ved Siden af Storindustrien. I Korthed sagt kunne disse Bestræbelser karakteriseres ved, at de ville give Haandværket Maskiner og Redskaber, der sætte det i Stand til at tage Konkurrencen op, ikke saaledes at forstaa, at Haandværkerne og de mindre Industridrivende ved Hjælp af disse Maskiner skulle kunne udføre de samme Arbejder, som Storindustrien, men saaledes, at de Opgaver og Arbejder, der tilfalde dem, ikke mere løses ved Haandens Arbejde alene, men ved Hjælp af besparende Drivkraft, Maskiner og Redskaber. Her træder da atter Andelssystemet hjælpende til. Hvad den enkelte Haandværker ikke kan naa alene og ved egne Midler, det opnaas ved at handle i Fællesskab. Man kan anskaffe Maskiner i Fællesskab, indkøbe Raaprodukterne eller forhandle det færdige Produkt i Fællesskab; Pengene, som kræves til at sætte disse Foretagender i Gang, tilvejebringes i Fællesskab (Haandværkerbanker) osv. Her viser netop Andelstanken en af sine gode Sider, idet den er udviklingsdygtig; det ene Andelsforetagende fører til det andet. Vi kende det fra Landbrugets Andelsforetagender, hvor Brugsforeninger og Mejerier slutte sig sammen i Fællesforeninger, foranstalte Indkøb i Fællesskab, anlægge eller købe Fabriker, oprette Sparekasser osv. Vi se det samme i Udlandet, hvor de Schultze-Delitsch'ske Foreninger afføde den ene Række af Foretagender efter den anden, og hvor det samme er Tilfældet med den østrigske »Aktion«. Om man vil begynde fra det ene eller det

andet Udgangspunkt maa de lokale Forhold bestemme. Rækkefølgen synes at være temmelig ligegyldig, naar man blot kommer frem ad Vejen. Og ligesom den billige Drivkraft, Hjælpemaskiner osv. skulle give Haandværket mekaniske Vaaben, der svare til dem, Storindustrien har til sin Raadighed, saaledes skal Haandværkernes økonomiske Sammenslutning give dem tilsvarende Fordele, som den store Industridrivende med den store Kapital kan opnaa for sine Indkøb og sin Afsætning. Fordelene ere altsaa tydelige nok. Men man maa gøre sig det klart, at Maalet er stort, og Vejen er lang. Der vil gaa lang Tid, vil ogsaa indtræffe adskillige Uheld, før Maalet naas, men tages der fat med Alvor og Kraft, vil det ogsaa kunne naas. Hvad der allerede er udrettet, viser, hvad der kan naas, og lykkes det, vil Haandværket derved have skabt væsentlige Betingelser for sin fortsatte Bestaaen; thi ingen Sammenslutning er saa stærk som den, der hviler paa et økonomisk Grundlag.